

Žarko Španiček

UDK: 902/904:7.025.3/.4(497.5Rudina)

Izvorni znanstveni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 19.6.2013.

RUDINA

Arheološka baština kao konzervatorski problem

Sažetak

U radu se nastoji u kratkim crtama rekonstruirati razvoj interesa za arheološku i spomeničku baštinu na području Slavonije te se naglašavaju ključne točke opće povijesti kulture relevantne za razumijevanje teme. Pokazuje se kako otkriće arheološke baštine na tome prostoru te njezino istraživanje i prikupljanje nije uvijek pridonosilo očuvanju i zaštiti te baštine. Upozorava se na ambivalentan karakter nekih dosadašnjih arheoloških iskapanja. Zbog nedovoljnih sredstava i drugih ograničenja u radu arheologa i konzervatora, ona su ponekad rezultirala važnim znanstvenim otkrićima koja nije pratila odgovarajuća zaštita lokaliteta, pa su oni bili izloženi propadanju više nego prije arheoloških iskapanja.

Na tragu recentne arheološko-konzervatorske prakse upozorava se kako buduće aktivnosti na Rudini treba ponajprije usmjeriti na zaštitu, konzervaciju i prezentaciju do sada otkrivenih dijelova sklopa, staviti ih u edukativno-turističku funkciju i tek zatim planirati nastavak sustavnih arheoloških istraživanja na samom lokalitetu.

Pokušava se naznačiti mogućnost koncipiranja obuhvatnijeg i kompleksnijeg projekta zaštite spomeničke baštine na području Slavonije koji bi omogućio drugačije sagledavanje kulturnog naslijeđa, ali i njegovu istaknutiju društvenu ulogu.

Ključne riječi: baština; spomenik kulture; ruševine; arheologija; istraživanja; konzervatorstvo.

Uvod: izvori i poticaji.

Zanimanje za stare kulture i narode dobro je poznato već od antičkog doba i zabilježeno je u djelima pjesnika (Lukrecije), filozofa (Platonov izvještaj o Atlantidi) i historiografa poput Herodota, pri čemu se miješaju historiografske crte s legendarnim, narativnim i etnografskim opisima. U sferi su legendarnog i prvi protoarheološki pokušaji otkrivanja vrijednih artefakta ljudske povijesti. Tako predaja pripisuje sv. Jeleni Križarici, majci rimskog cara Konstantina Velikog, zasluge da je pronašla

Kristov križ, natpis i čavle kojima je Krist bio razapet nakon mnogih iskapanja koja je provela na brdu Kalvariji kraj Jeruzalema u 4. stoljeću.

Legende spominju i važna „arheološka“ istraživanja u srednjem vijeku. Prema njima, pripadnici Reda siromašnih vitezova Krista i Salomonova hrama, poznatiji kao templari, koje je 1118. g. osnovao Hugues de Payens, na Brdu hrama u Jeruzalemu provodili su opsežna iskapanja tijekom kojih su pronašli veliko blago. Čak se spominje starozavjetni Kovčeg saveza i Sveti gral.

Legende o zakopanom blagu nisu vezane samo uz red vitezova templara nego pripadaju skupini najraširenijih folklornih predaja u brojnim kulturama i različitim povijesnim razdobljima. Te su predaje pokrenule mnoga jalova iskapanja i potrage za blagom. Ipak, bilo je i uspješnih otkrića pravog zakopanog blaga u doslovnom i prenesenom značenju: kao velikih materijalnih i kulturnopovijesnih vrijednosti. Te će nalaze suvremena arheološka znanost nazvati ostavama zlatnog, srebrnog ili kakvog drugog novca i drugih dragocjenosti. Antičko srebrno posuđe pronađeno u Vinkovcima 2012. godine samo je jedan od najnovijih u nizu sličnih vrijednih nalaza u nacionalnim i svjetskim razmjerima.

Predaje o zakopanom blagu i njegovu otkriću, čak i kada su imale posve imaginarnan sadržaj, nisu bile tek doprinos usmenoj književnosti. Njihova racionalna jezgra odigrala je važnu, dosad nedovoljno zapaženu povijesnu ulogu, koja bi zavredila posebno istraživanje. Sve te pripovijesti izražavaju spoznaju koju će tek znatno kasnije potvrditi arheologija, da se do važnih otkrića može doći upornim i sustavnim iskapanjem, čime su ujedno poticale i održavale interes za povijesne iskopine.

Interes za povijesne iskopine i arheološke lokalitete dugotrajno je kroz povijest potican iz više drugih izvora. Uz antikvarski i kolekcionarski rad koji se u Europi javlja od renesansnog razdoblja, a na našem, osobito slavonskom, prostoru nešto kasnije, od baroknog vremena, zanimljivo je zapaziti doprinos umjetnosti, osobito književnosti i slikarstva. Za poprište zbivanja mnogih književnih djela njihovi pisci, od Augusta Šenoae preko Josipa Eugena Tomića do Marije Jurić Zagorke, odabiru utvrde, dvorce, stare crkve, podzemne hodnike zagrebačkog Griča itd. Svojevrsnom zanosu povijesnim građevinama i njihovim ruševinama pridružuju se i neki istaknuti hrvatski, osobito slavonski, slikari kao što su Hugo Conrad von Hötendorf i, u manjoj mjeri, njegov učenik Adolf Waldinger. Nastavljajući se na europsku slikarsku modu 18. i 19. stoljeća, Hötendorf slika ruševine brojnih slavonskih utvrda od Erduta i Iloka do Ružice grada i Bijele. Pri tome je nerijetko dokumentaristički precizan, osobito u prikazima gdje mu stara utvrda nije tek dio slikarske kompozicije pejzaža nego u prvi plan stavlja arhitekturu, kao primjerice u svom prikazu staroga valpovačkoga dvorca (sl. 1) ili iločkih ruševina. Matko Peić točno je ocijenio Hötendorfa, po njemu najvećeg hrvatskog rujinista 19. stoljeća, primijetivši da je „...taj čudni zanesenjak koji se verao na teško pristupačne vrhunce i spuštao se u još teže pristupne bare Slavonije da spasi za budućnost dokumente hrvatske prošlo-

sti i koji je time učinio više za naš narod nego mnogi njegovi sinovi..." (Peić 1969: 20). No, u dokumentiranju starih slavonskih ruševina Hötzendorf neće ostati posve osamljen. Uz nekoliko ranih radova njegova učenika Adolfa Waldingera, povijesne utvrde i gradovi privući će pažnju još jednog zanesenjaka slavonskim starinama, Luke Ilića Oriovčanina.

Slika 1. Hugo Conrad von Hötzendorf: *Stari valpovački dvorac* (olovka)¹

Počeci konzervatorskog rada na arheološkoj baštini.

Sa svećenikom L. I. Oriovčaninom, poznatim etnografom i književnikom, počinje konzervatorski rad na arheološkoj, ponajprije srednjovjekovnoj, baštini Slavonije. Taj rad karakteriziraju dvije osnovne značajke: sustavnost i dokumentarnost. U pismu Stanku Vrazu poslanom 20. prosinca 1843. iz Ruševa u požeškom kraju Luka Ilić piše: „Sada sam preduzeo drugi posao, i taj je: sve po Slavoniji razvaline starinske ću opisat, ne samo kako sad izgledaju, nego i historički. Zatim ću na protoljeće sa pomoću paroka Radinovića sve izrisat, uslijed čega sam si, za točnije to postići, nabavio cameram obscuram, a poslije ću je dati sa opisom u bakrorezu na svjetlo. Već šest gotovih imadem.“ (navedeno prema Matić 1962: 118-119)

¹ Original je vlasništvo Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, čijom ga dozvolom objavljujemo.

Ilić se doista ozbiljno dao na ostvarenje svog programa i tijekom višegodišnjeg rada obišao mnoge lokalitete po Slavoniji i Srijemu sustavno prikupivši građu o više desetaka utvrda i starih gradova sačuvanu u rukopisu od 484 stranice pod nazivom *Starožitnosti kraljevstva Slavonije* koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (Peić 1969: 19; Matić 1962: 135). Manji dio te građe Luka Ilić objavio je u uglednim književnim listovima onog vremena *Nevenu*, *Glasonoši* i *Slavoncu*². Sustavan Ilićev rad na dokumentiranju slavonskih spomenika kulture koji se očitovao u prikupljanju podataka i opisa, izradi crteža i snimanju fotografija nije ostao nezaapažen. Godine 1872. imenovan je dopisnikom *Carskog i kraljevskog središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje starinskih građevina* iz Beča (Ćorić 2010: 83-84, 85, 190). No, to je više bila počasna nego djelatna funkcija na kojoj je Ilić proveo samo nekoliko posljednjih godina života, s obzirom na to da je umro 1878. godine.

Devetnaesto je stoljeće i vrijeme prvog konzervatorskog zahvata na jednom spomeniku kulture na području Slavonije. Godine 1861. započeli su radovi na crkvi sv. Ane u Donjoj Vrijeski po projektu koji je odobrilo Središnje povjerenstvo. Smjernice za projekt obnove crkve izradio je Ivan Kukuljević Sakcinski, u to vrijeme imenovani konzervator Središnjeg povjerenstva za područje Hrvatske i Slavonije (Ćorić 2010: 85). Ipak, sustavne brige za spomenike kulture na području Slavonije nije bilo tijekom čitavog 19. stoljeća, pa u tom kontekstu dokumentaristički i publicistički rad Luke Ilića Oriovčanina još više dobiva na značenju.

Za nastanak i genezu svijesti o važnosti spomeničke baštine tijekom 19. stoljeća na području Slavonije, važan je osnutak prve muzejske ustanove na tome području. Bio je to *Muzej slobodnog i kraljevskog grada Osijeka*, utemeljen 1877. godine, današnji *Muzej Slavonije* u Osijeku. Fundus Muzeja u prvim se desetljećima rada popunjavao uglavnom arheološkim, osobito numizmatičkim, nalazima, koji su pristizali zahvaljujući privatnim donacijama, tako da će arheološki predmeti dugo biti središnji sadržaj muzejskih zbirki te ustanove.

Iako je arheoloških iskapanja bilo i prije³, prva sustavna arheološka istraživanja u Slavoniji provedena su u Bijelom Brdu kraj Osijeka od 1895. do 1897. i zatim u 1907. godini. Pokrenuo ih je osječki trgovac i ljubitelj starina Karlo Nuber, a nastavili arheolozi Josip Brunšmid i Viktor Hoffiller. Godine 1897. Josip Brunšmid vrši pokusno iskapanje vučedolske kulture na lokalitetu Gradac, a Vjekoslav Celestin, kustos i ravnatelj osječkog muzeja, iste godine provodi veliko iskapanje neolitičkog naselja na lokalitetu Hermmannov vinograd kraj Osijeka (Šimić, 2008.). Uza sve veći angažman stručnjaka i školovanih arheologa, u drugoj polovici 19. stoljeća još su uvijek aktivni obrazovani amateri i ljubitelji starina. Jedan od njih bio je i kutjevački

² Među objavljenim radovima nema spomena o benediktinskoj opatiji sv. Mihovila na Rudini. Trebalo bi pregledati Ilićev autograf da se utvrdi je li pisac obuhvatio i taj lokalitet, što ovom prilikom nisam učinio.

³ Naselje neolitičke sopotske kulture istraživano je u Samatovcima kraj Osijeka 60-ih godina 19. stoljeća, ali bez primjene ikakve stručne metodologije (Durman, 2006: 56).

vlastelin Milan Turković (1857. – 1947.), koji je proveo više arheoloških istraživanja i od nalaza formirao vlastitu zbirku, ali je dio pronađenog materijala poklonio Arheološkom odjelu Narodnog muzeja u Zagrebu 1897. i 1898. godine (Sokač – Štimac, 2003: 98).

Navedeni niz podataka svjedoči o postupnom razvoju arheologije na tome prostoru i širenju njezina interesa prema različitim kulturnim i povijesnim razdobljima. Arheološka istraživanja pridonijela su daljnjoj afirmaciji arheološke baštine tijekom 19. stoljeća i pripremama za sustavnu brigu o spomenicima kulture. Ta će promjena nastupiti 1910. osnutkom *Zemaljskog povjerenstva za čuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, čime počinje sustavan rad konzervatorske službe i na području kontinentalne Hrvatske. Najistaknutija ličnost Zemaljskog povjerenstva ubrzo postaje njegov tajnik Gjuro Szabo, koji će, kako je točno primijetila Anđela Horvat, „uz različite druge kulturne dužnosti vući svu težinu konzervatorskog rada na svojim leđima preko 30 godina, a da nije postao konzervator sa službenom titulom.“ (Horvat 1944: 32)⁴

Širokom interesu i živoj pažnji Gjure Szabe prema spomenicima kulture nije promakla ni „prastara opatija sv. Mihajla, ‘Rudin’ zvana“, na koju se osvrnuo u kraćem tekstu iz 1907. o tri benediktinske opatije u Županiji požeškoj. Opisujući „žalostan udes“ koji je stigao sve tri opatije, Szabo svjedoči o još donedavno sačuvanim zidovima i srednjovjekovnim zidnim slikama koji su razvaljeni kako bi se dobio kamen za gradnju crkve u Čečavcu. S dozom resignacije konstatira: „Sada je to sve sretno slupano!“ Ipak, ne propušta zapaziti kako „bijedni ostaci još štošta kazuju“ (Szabo, 1907.) nastavljajući ideju Ivana Kukuljevića Sakcinskog o spomeniku kao dokumentu prošlosti.

„Bijedne ostatke“ benediktinske opatije na Rudini, kako ih naziva Szabo, dokumentirao je još 1906. Julije Kempf, koji će 1924. godine osnovati požeški muzej. Na Kempfovoj fotografiji vide se hrpe izvađenog, očišćenog i sortiranog kamenja pripremljenog za odvoz (Kempf 1907: 246). Tek će mali dio tog materijala biti spašen, primjerice zaglavni kamen s reljefno izvedenim motivom križa, vidljiv na istoj slici, koji će Kempf prenijeti u muzej (sl. 2).

---

⁴ Za osnovno upoznavanje s konzervatorskim radom Gjure Szabe vrlo su korisna još tri članka Anđele Horvat i jedna pregledna studija Tihomila Stahuljaka: Horvat, Anđela: O djelovanju zemaljskog Povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u Zagrebu 1910-1914. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 2-3, 1976/1977, pp. 7-29. Idem., O djelovanju Povjerenstva za čuvanje spomenika u Zagrebu (1914-1923) *ibid.* 4-5, 1978/79, pp. 11-35. Idem., O djelovanju konzervatorske službe u Zagrebu III (1923-1941) *ibid.*, 6-7, 1980/81, pp. 15-36. Stahuljak, Tihomil: Gjuro Szabo djelo jednog života, Zagreb, 1995.

Slika 2. Uskladišten kamen s opatije Rudini, 1906. godine⁵

Tretiranje Rudine kao izvora gotova građevnog materijala i kamenoloma nastavit će se i desetljećima kasnije. Mnoge seljačke kuće i gospodarske zgrade u okolnim selima do danas imaju vidljive kamene spolije čije oblikovanje i dekoracija nedvojbeno ukazuju na njihovo porijeklo. Još će i Anđela Horvat tijekom svog „evidencionog putovanja u kotar Sl. Požegu“ 1959. godine zapisati da su na Rudini našli „izrovane jame odakle se stalno vadi građevni materijal (Putna bilježnica XIII.)“, što neće prestati ni u sljedećim desetljećima.

Konzervatorski zahvati u 20. stoljeću.

Druga polovica 20. stoljeća ipak će donijeti organizirane pokušaje da se istraže i sačuvaju srednjovjekovni arheološki lokaliteti na području Slavonije, pa tako i Rudina. Dominantan oblik konzervatorskog rada na arheološkoj baštini u tom razdoblju bit će arheološka iskapanja. Odmah treba uočiti proturječan karakter arheoloških iskapanja, osobito s obzirom na praksu koja se tijekom druge polovice 20. stoljeća u

⁵ Ovu je sliku J. Kempf objavio u svojoj monografiji *Požega* iz 1910. g. na str. 116 s legendom: „POSLEDNJI OSTACI OPATIJE RUDINE“. Ista fotografija objavljena je i u knjizi Sanje Grković *Fotografija u službi zaštite kulturne baštine* iz 2007. godine na str. 95 s legendom: „RUDINA, posljednji ostaci srednjovjekovne opatije; snimio J. Kempf, 1906; inv. br. 59209“. Fotografija se čuva u Fototeci Ministarstva kulture pod navedenim inventarnim brojem.

nas provodila. S jedne strane, ta su istraživanja nužna za proučavanje, razumijevanje i dokumentiranje svakog lokaliteta. Bez podataka i spoznaja dobivenih arheološkim iskapanjima ne samo da nije moguća njihova konzervatorski prihvatljiva zaštita nego podaci i spoznaje dobivene arheološkim iskapanjem i sami postaju dio povijesti spomenika kulture na koji se odnose, a time i dio kulturne baštine⁶.

Slika 3. Rudina, srpanj 2012.

S druge strane, arheološka istraživanja nerijetko su imala destruktivan karakter. Raskapanja arheoloških lokaliteta, vađenje predmeta koji su arheolozima bili zanimljivi, nikakva ili nedovoljna zaštita iskopanih slojeva i struktura često su rezultirali ubrzanom propadanjem lokaliteta, koji bi se znatno duže i znatno bolje očuvali da su ostali zakopani i zaštićeni od atmosferilija i kasnijeg vandalizma. Taj ambivalentni karakter arheoloških iskapanja, često prešućivan iz kolegijalne obzirnosti prema ograničenim uvjetima rada arheologa, pogodio je i Rudinu.

Sustavna iskapanja benediktinske opatije sv. Mihovila, provedena tijekom 80-ih godina 20. stoljeća te naknadno još 2002. i 2003. godine, rezultirala su nizom dragocjenih spoznaja i otkrića. Najpoznatiji su među njima romanička antropomorfná plastika, tzv. *Rudinske glave*, i prvi latinični natpis na hrvatskom jeziku, „BRAT IAN“, uklesan u nadgrobnu ploču i datiran na približno 1200. godinu. Međutim, nedostatna sredstva za zaštitne radove, nepostojanje jasne koncepcije obnove i prezentacije

⁶ Vrijedan doprinos popularizaciji lokaliteta jest monografija grupe autora iz 1997. godine *Benediktinska opatija sv. Mihovila Rudina*.

te parcijalni i neadekvatni pokušaji konzervacije kompleksa rezultirali su njegovim ubrzanim propadanjem. Proces raspadanja lokaliteta uslijed djelovanja prirodnih procesa, atmosferilija i vegetacije, ali i nekontroliranog djelovanja posjetilaca, uznapredovao je do te mjere da je lokalitet u periodu vegetacije gotovo nevidljiv, čak iz neposredne blizine (sl. 3). Utonuli u šikaru uz godimice sve vidljivije osipanje, ostaci benediktinske opatije postaju vidljivi tek nakon osnovnog krčenja i raščišćavanja vegetacije ili u zimskom razdoblju (sl. 4).

Slika 4. Rudina, studeni 2012.

Ipak, u tom „žalostnom udesu“, da se poslužimo riječima Đure Szabe, već su sada vidljive barem dvije svijetle točke koje pružaju tanak i krhak, ali ipak realan, temelj stavu da Rudina još uvijek nije propuštena prilika zaštite spomeničke baštine.

Prvo, veliki dijelovi zaravni na kojoj je smješten opatijski kompleks još su uvijek arheološki nedirnuti, pa se sadašnjem ili, vjerojatnije, budućem naraštaju arheologa i konzervatora pruža prilika da drugačije koncipiraju arheološka istraživanja ili da ih uopće ne pokreću. U posljednjih približno desetak godina konzervatorska služba Ministarstva kulture kao redovit preduvjet provođenja arheoloških iskapanja postavlja osigurana sredstva i uvjete za zaštitu pokretnih i nepokretnih nalaza. Konzervatorski aspekt, odnosno zaštita, restauracija, konzervacija i prezentacija nalaza postaje sastavnim dijelom arheoloških istraživanja koja se više ne mogu svesti isključivo na arheološka iskapanja.

Slika 5. Rudina – neuspjao pokušaj konzervacije, srpanj 2012.

Slika 6. Rudina – razmjerno uspio, ali neodržavan pokušaj konzervacije, srpanj 2012.

Drugo, korektno konzervirani ostaci male romaničke crkve smještene zapadno od samostanskog kompleksa (sl. 6) naznačuju jedan od prihvatljivih pravaca u kojem je moguće krenuti u konsolidaciju i prezentaciju čitavog lokaliteta.

Prema rješenju.

Budući da ove, 2013., godine ponovo započinju zaštitni radovi na Rudini i ovaj put vrlo skromnim sredstvima, iskušenje parcijalnih i neadekvatnih zahvata koji će više oštetiti lokalitet nego pridonijeti njegovu očuvanju i dalje je prisutno. Da bi se to izbjeglo, nužno je u prvom koraku ograničiti se na izradu detaljne dokumentacije postojećeg stanja, bez daljnjih iskapanja. Prikupljanje, sistematiziranje i obrada svih dostupnih podataka i spoznaja o Rudini u sljedećem koraku trebaju poslužiti izradi konzervatorsko-restauratorske studije zaštite i prezentacije lokaliteta. Treća faza izrade dokumentacije odnosila bi se na izradu glavnog i izvedbenog projekta zaštite i prezentacije ostataka benediktinske opatije. Sami radovi na lokalitetu mogli bi se pokrenuti tek kada za njih budu osigurana dovoljna sredstva koja će jamčiti kontinuitet zahvata i njegovu provedbu u primjerenom roku.

Arheološka iskapanja tijekom izrade konzervatorsko-restauratorske i projektne dokumentacije treba ograničiti na najmanju mjeru i staviti u funkciju izrade projektne dokumentacije. To znači da ciljana arheološka iskapanja treba provoditi samo tamo gdje bez njih neće biti moguće definirati konkretna projektna rješenja zaštite i prezentacije sklopa. Tek kad jednom dosada otkriven dio kompleksa bude zaštićen i odgovarajuće prezentiran, na tome će se lokalitetu otvoriti mogućnost nastavka sustavnih arheoloških iskapanja koja itekako obećavaju mogućnost novih važnih otkrića.

Na temelju iskustava inozemne i domaće konzervatorske prakse nije osobito teško skicirati koncepciju obnove Rudine, puno će teže biti ostvariti je. Predlažem rješenje što je već iskušano i dokazano – od škotskih dvoraca na krajnjem zapadu Europe do naših važnih lokaliteta kakvi su Andautonija, Tilurij i Burnum. To se rješenje u osnovi svodi na dugotrajne i održive zahvate koji minimalno interveniraju u sačuvane izvorne strukture, ali im konzervacijom i restauracijom daju cjelovitost i čitkost. Čitavu zaravan potrebno je hortikulturno urediti, opremiti edukacijsko-informacijskim sadržajima i obvezno staviti u funkciju, prije svega turističku i edukativnu. Za dugoročnu održivost projekta bit će nužno organizirati sustav trajnog održavanja lokaliteta s dvije glavne komponente: provođenje redovitog nadzora i održavanja te prihvatljivog i trajnog korištenja. Bez odgovarajuće namjene, dobro je poznato, obnovljeni spomenici ubrzo ponovo propadnu. Time bismo na poseban način zatvorili krug: od umjetničke zanesenosti slavonskim ruinama Huga Conrada von Hötzendorfa i hrvatskih pisaca povijesnih romana preko posvećenosti istraživanju i dokumentiranju tih istih ruševina Gjüre Szabe napokon bismo se dovinuli do njihova očuvanja, zaštite i specifične revitalizacije. Nakon višestoljetnog prekida stari bi spomenici ponovo dobili svoju društvenu ulogu.

Za ostvarenje takvog cilja nuždan je, ali nije dovoljan, angažman stručnjaka i osiguranje potrebnih sredstava. Mnogo je važnije ostvariti kvalitativan pomak u pristupu spomeničkoj baštini zauzimanjem stava da kulturna baština nije samo posao i problem konzervatora i srodnih stručnjaka nego bitna sastavnica čitavog društva, izrazito identifikacijskog i kohezivnog značenja, ali i sve važnijeg gospodarskog potencijala. Ako ostvarimo taj kvalitativni skok i kulturnu baštinu s margina javnog interesa i društvene važnosti poguramo prema njihovu središtu, možda ćemo uskoro moći razmišljati o još ambicioznijim projektima – primjerice započinjanje šireg projekta prezentacije arheološke baštine. Osnovni elementi toga mogućeg projekta već se pojavljuju na više mjesta, izolirano i nepovezano. Možemo navesti obnovu i prezentaciju gotičke crkve s ostacima srednjovjekovnog franjevačkog samostana u Voćinu, srednjovjekovni sakralni kompleks uz crkvu sv. Lovre u Crkvarima, srednjovjekovni Ružica-grad, jednu od najvećih srednjovjekovnih utvrda u Hrvatskoj – renesansnu plemićku kuriju podno Ružice-grada, željeznodobne tumule na lokalitetima Čemernica i Gradac kod Kaptola itd. Svi ti lokaliteti nalaze se u različitim fazama istraživanja, obnove i prezentacije, od gotovo završenih projekata (Voćin) preko onih koji su u punom zamahu istraživanja i planiranja prezentacije (Crkvari, Kaptol) do onih koji su tek u početnoj fazi formiranja (Ružica-grad i Plemićka kurija). Njihovo objedinjavanje u jedinstven program pružilo bi mogućnost drugačijeg sagledavanja baštine. Ona se više ne bi shvaćala kao niz ili zbroj pojedinačnih spomenika nego kao specifična, povezana cjelina koja sasvim drugačije govori o prostoru i njegovoj povijesti nego kada ga promatramo kroz niz izoliranih spomenika. Takva prezentacija približila bi nas uvidu da je čitav prostor – a ne samo pojedinačni

spomenici u njemu – kulturna baština. To bi otvorilo mogućnost drugačijeg sagledavanja i vrednovanja prostora i kulturne baštine kao specifične, jedinstvene cjeline. Provedba tako zamišljenog programa značila bi kulturološko, društveno i gospodarsko obogaćenje Hrvatske. Jesmo li za takav iskorak spremni?

IZVORI I LITERATURA

- Badurina, Anđelko (urednik); (1979), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti.
- Čorić, Franko (2010), *Carsko i kraljevsko središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih građevina u hrvatskim zemljama*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Doktorska disertacija, rukopis.
- Durman, Aleksandar (urednik); (2006), *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Grković, Sanja (2007), *Fotografija u službi zaštite kulturne baštine*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.
- Grupa autora (1997), *Benediktinska opatija sv. Mihovila Rudina*. Požega: „Bolta“ d.o.o. Požega i Gradski muzej Požega.
- Horvat, Anđela (1944), *Konzervatorski rad kod Hrvata*. Zagreb: Hrvatski državni konzervatorski zavod u Zagrebu.
- Horvat, Anđela (1959), *Putna bilježnica XIII*. Rukopis, Nadbiskupski arhiv u Zagrebu.
- Kempf, Julije (1907), Posljednji ostaci sredovječne opatije Rudine. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 9, (1), str. 245-246.
- Kempf, Julije (1910), *Požega zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije*. Požega: štamparija „Hrvatske tiskare i knjižare“.
- Matić, Tomo (1962), Književni rad Luke Ilića Oriovčanina. *Rad*, knj. 324, str. 115-144.
- Peić, Matko (1969), *Hrvatski slikari i kipari Slavonija – Srijem*. Osijek: Matica hrvatska.
- Sokač – Štimac, Dubravka (2003), Milan Turković- istraživač arheološkog blaga. *Požeški pučki kalendar*, str. 98-99.
- Stahuljak, Tihomil (1995), *Gjuro Szabo djelo jednog života*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.
- Szabo, Gjuro (1907), Tri benediktinske opatije u Županiji požeškoj (sv. Jelena de Podborje, Bijela, Rudin). *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 9, (1), str. 201-209.
- Šimić, Jasna (2008), *Hermanov vinograd arheološko nalazište mlađeg kamenog doba u Osijeku*. Osijek: Arheološki muzej Osijek.
- Težak-Gregl, Tihomila (2011), *Uvod u prapovijesnu arheologiju*. Zagreb: Leykam international d.o.o. Zagreb.

Archaeological Heritage as a Serious Problem Regarding Conservation and Restoration

Summary

The paper offers a brief reconstruction of the increase in interest in archaeological and monument heritage in Slavonia, emphasising thereby the key points of the general history of culture relevant for the understanding of the topic on hand. It is shown that the discovery of archaeological heritage in the area of Slavonia and its study and gathering had not always contributed to the preservation and protection thereof. It is warned about the ambivalent character of some of the archaeological excavations conducted so far. Due to insufficient funds and other restricting factors regarding the work of archaeologists and conservators, the locality had not been adequately protected; hence, though the surveys had – in individual cases – resulted in scientific discoveries of major importance, the finds were subsequently left to degeneration even more than they had been prior to the excavations.

In accordance with the recent archaeological and conservation practice, it is suggested that future activities in Rudina should first and foremost be directed towards protecting, conserving and presenting the so far discovered parts of the complex; include them in educational and tourist programmes; and only then plan a follow-up of systematic archaeological surveys on the site itself.

The possibility of drafting a more comprehensive and complex project of the monument heritage protection in the area of Slavonia has been suggested; this might enable the development of a different way of comprehending cultural heritage, as well as its more pronounced role in the society.

Keywords: heritage; cultural monument; ruins; archaeology; field survey; conservation and restoration.

Dr. sc. Žarko Španiček
Konzervatorski odjel u Požegi za područje Požeško-slavonske i
Virovitičko-podravske županije
Matka Peića 3
34 000 Požega
zarko.spanicek@min-kulture.hr